

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. ПРАГМАТИКА

*Андрій Боцман*ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕКСТІВ-ІНСТРУКЦІЙ
ДЛЯ ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Вивчення текстів як вербальних об'єктів неможливе без дослідження конкретних текстових типів, кожний з котрих відрізняється своєю структурою, ступенем складності, особливостями функціонування та характером зв'язків з іншими текстами [1, 80]. Це означає, що увага дослідника спрямована на аналіз тексту як результату мовленнєвої діяльності (пошук відмінностей організації та мовного оформлення текстів різних типів, описання механізму їх формування), так і на дослідження тексту як аналога самого комунікативного процесу в тому розумінні, що у тексті відбувається послідовність перебігу акту комунікації [2, 201].

Таким чином, зрозуміло, дослідження текстів починається з того, що текст розглядається як системно-структурне утворення. Розуміння явищ системності та структурності у лінгвістиці набуло особливого значення після включення до лінгвістичної проблеми вивчення текстів. Практикою доведено, що багато проблем виникає через неадекватне розуміння системи та структури об'єкта, що вивчається. Поняття "система" входить до сучасного структуралізму, при цьому стверджується, що лише через розуміння системи можна відкрити "загальні закони створення текстів" [3, 156], хоча з історії лінгвістики відомо, що структуралісти не відповіли остаточно на питання про те, "у чому полягає принципова відмінність мовної системи від структури мови і чи суттєва вона взагалі для теорії та практики лінгвістичних досліджень" [4, 13].

Теоретичні проблеми системності у вітчизняній лінгвістиці знайшли своє відображення у багатьох працях [5, 17–25; 6–10]. За визначенням І.Р. Гальперіна, в тексті системність лише окреслюється [11, 20]. Текст характеризують як систему звуків та систему понять [12, 128]. Систему понять (семантику) співвідносять із системою матеріальних знаків, що відповідають матеріальному світу. Дослідника тексту, в першу чергу, цікавить кореляція знака та поняття з врахуванням їх безумовного співвідношення з реальним світом.

Зрозуміло, що будь-який текст може бути репрезентований системою понять, тобто він утворює суцільне семантичне поле. Тому цілком доречним є порівняння тексту з простими дробами у рамках одного цілого. Подібно до того, як прості дроби можна звести до спільного знаменника у рамках однієї цілої, можна узагальнити і всі поняття у рамках тексту, що репрезентує одне семантичне поле.

Останнім часом у фокус дослідження вчених у галузі лінгвістики тексту потрапляють тексти малих форм – короткі оповідання [13], казки [14], газетні статті [15]. Дослідження лексико-семантичних особливостей англомовних науково-технічних статей виявило, що продуктивні явища мови сучасної наукової природи розвиваються у руслі заощадження мовних засобів [16, 47–49; 17, 155].

Серед науково-технічних статей особливе місце посідає медична стаття, яка, за ствердженням деяких дослідників, передає предметно-логічну інформацію, котра витісняє на другий план модальну, бо автор наукової статті намагається бути максимально об'єктивним [18, 25; 19, 10]. В результаті композиція висвітлення матеріалу статті побудована у тій же методичній послідовності, як здійснюється робота, і є традиційною для більшості зарубіжних журналів. Часова послідовність описаних явищ обумовлює зв'язок між розділами статті, а

співвіднесеність тексту з певними видами діяльності забезпечує інформативну інтеграцію розділів статті та сприяє кращому орієнтуванню у матеріалі всього тексту. Крім того, саме такий спосіб опису наукового експерименту створює цілісне смислове поле певного (медичного) жанру наукової прози. Але вважають при цьому, що така композиція надає значну надлишковість інформації з точки зору висококваліфікованого читача [18, 25–26].

Крім медичних статей, досліджувалися і резюме до цих статей [20]. Резюме – скорочений зміст, реферат статті, який останнім часом визначають як один із жанрів наукового стилю [17, 147], при цьому в резюме представлені сегменти статті, що мають найбільшу узагальненість смислових одиниць тексту статті, що, однак, не надає права стверджувати, що скорочений текст, у тому числі резюме і реферат, не мають надлишковості і складаються лише з одних рем [17, 155].

Нашу увагу привернули англomовні тексти листівок-інструкцій з уживання лікарських препаратів. Інструкція – це спеціальний текст, який завжди додається до самого препарату як обов'язковий супровідний документ. Аналіз досліджених численних текстів (у подальшому – фармтекст) підказав основний шлях до встановлення чіткої картини типології. Першим кроком на цьому шляху було виявлення структури фармтекстів. Оскільки ці тексти описували різноманітні лікарські препарати, що існують у різних лікарських формах, з різними лікувальними властивостями та фізико-хімічними характеристиками, то за основу структурного аналізу було обрано дослідження текстових блоків, їх розташування у корпусі фармтекстів, обсяг, характер взаємодії як у межах блоків, так і між блоками суцільного тексту.

Назва фармтексту існує самостійно, утворюючи перший, ініціальний текстовий блок. Але не для всіх лікарських препаратів він однаковий за структурою та змістом. Назва може складатися лише з назви препарату (Solphadeine), або із назви препарату та лікарської форми (Panadol Tablets), або із назви препарату та фізико-хімічної характеристики лікарської форми (Panadol Soluble). Лише у незначних випадках назва тексту містить ще і повідомлення, що цей текст є інструкцією (Patient instruction leaflet Zinnat. Concise 3M Composite and Scotchbond Dual Cure Dental Adhesive instructions for use). Але індикація типу (Patient's leaflet. Patient instruction leaflet. Instructions. Instructions for use) міститься або у фармтекстах, що супроводжують стоматологічні матеріали, або тексти з ілюстраціями (креолізовані тексти) [20, 180]. Назва переважної кількості досліджених текстів складається з обов'язкової назви лікарського препарату (його синонімів, хімічної назви за систематичною номенклатурою), а як факультативно-варіативною частиною виступають або назви лікарської форми (Tablets. Capsules. Cream. Suspension), або способи вживання (Oral), або фізико-хімічні властивості (Soluble).

Назва фармтексту передувє власне корпусу тексту, в якому чітко спостерігається розмежування на окремі ділянки, розділи, пункти. В інформаційному просторі фармтексту можна виділити чотири зони – такі значні підрозділи тексту, що не оформлені заголовками, але об'єднані загальним комунікативним завданням. Такими зонами є: (1) інтродуктивно-дескриптивна, (2) регламентовано-директивна, (3) попереджувальна, (4) референціальна. Перші три зони є облігаторними, що складають інваріант фарматексту, а четверта – факультативна, позиційно-вільна зона.

Першою обов'язковою текстовою зоною, що спостерігається абсолютно в усіх досліджених фармтекстах, є вступно-описова (інтродуктивно-дескриптивна зона), що формується з таких блоків, як: Description, Presentation, Indications for use. Зазначені блоки можуть бути розширені більш детальними підблоками: Bacteriology, Material Safety data sheet, Clinical Pharmacology. Обсяги інформації, що наведені у блоках та підблоках, можуть варіюватися в залежності від типу лікарського препарату та особливостей його лікувальної дії та вживання.

Другою у переважній більшості текстів є регламентивно-директивна зона, що складається із таких блоків, як: Dosage, Administration. Зазначені блоки можуть бути додатково розширені та деталізовані, якщо лікарський препарат є комплексної дії, або процес приготування лікарської форми дуже складний і може варіюватися для конкретних випадків.

Третьою обов'язковою зоною є зона попереджень, яка охоплює блоки: Contraindications, Cautionary notes, які можуть бути розширені такими елементами-підблоками, як: Adverse

reactions, Drugs interactions, Overdosage, Pharmaceutical precautions. Обсяг цієї зони та її складових блоків та підблоків залежить від характеру лікарського препарату, його токсичності, сублетальних доз та дії на людський організм. Особливо великого обсягу та деталізованого підблокового опису набувають тексти препаратів, що використовуються для хіміотерапії злоякісних пухлин (враховується надзвичайно висока токсичність цих лікарських форм, а також необхідність дуже чіткого дозування).

Четверта, референціальна зона, вже не є обов'язковою, а може розглядатися як напівфакультативна, бо у деяких текстах вона зустрічається окремо, в інших її обсяг мінімальний, а у деяких вона зникає зовсім, розчиняючись у попередніх зонах. Це зона додаткової інформації, що складається з обов'язкового блоку виробника (компанія-виробник, адреса, країна, реєстраційний № або ліцензія на лікарський препарат), а як можливі варіанти, зовсім не обов'язкові, присутні блоки дистриб'ютора, а також підблок додаткової інформації (Additional Notes, Further Information, Reference), в якому послідовно наводиться додаткова інформація щодо властивостей лікарського препарату (ця частина корелюється з першою зоною), або деякі вказівки стосовно вживання препарату (ця частина корелює з другою або третьою зонами). Посилання на патенти, наукові статті, монографії завершує цю зону, відсилаючи користувача за межі цього тексту.

Аналіз текстів за обсягом опису (специфіка фармацевтичного препарату, способи його вживання), способом репрезентації інформації, формою подавання інформації, метрологічними характеристиками тексту дозволив поділити розглянуті тексти на п'ять основних типів, що слугують базою для подальшого вивчення типології фармтекстів.

Першу групу складають тексти з мінімальним обсягом інформації. При цьому зони у межах тексту поділяються максимально на два блоки кожна, а сама структура тексту першого типу може бути репрезентована таким чином:

	I Зона		II Зона		III Зона
Блоки	– Description	Блоки	– Dosage	Блоки	– Contraindications
	– Indications				– Cautionary Notes
		Підблоки	– Adults		
			– Children		

Такі тексти характерні для широкого вживання лікарських препаратів, що не є токсичними або сильнодіючими речовинами.

Другу групу становлять тексти із зонами, середніми за обсягом наведеної інформації. Основні блоки мають більш змістовні та різноманітні підблоки, що викликано специфікою використання препаратів до певних хвороб, а також варіативністю дозування та характером побічних ефектів і суворими застереженням у зв'язку з тим, що ці препарати мають значно більший вплив на людський організм. Ще однією характерною рисою текстів другого типу є дискретність зон. Перша зона може бути розташована на початку, а її дискретний блок (підблок) (Metabolism and Pharmacology) знаходиться після другої зони. Третя зона теж може бути дискретною, її блок (підблок) (Mode of action) знаходиться після третьої або четвертої зони.

Третю групу текстів формують креолізовані тексти, що містять обов'язкові ілюстрації, що висвітлюють особливості приготування лікарської форми перед вживанням, або ілюструють особливості введення лікарської форми до людського організму. В текстах цього типу іноді спостерігаються дискретність першої та другої зон. Але ще однією специфічною рисою є наявність автономного блоку – "чистої інструкції", де детально висвітлюється поетапне приготування або введення лікарської форми до організму. Цей автономний блок "чистої інструкції" може входити до третьої зони (внутрішньо-зональне розташування), або бути дискретним і займати позицію у кінці тексту.

Четверту групу текстів складають фарматексти до стоматологічних матеріалів. Характерною рисою цих текстів є значна дифузія першої та другої зон, коли обидві зони представлені блоками, що чергуються у вигляді послідовно наведених етапів, що і веде до міжзональної дифузії.

Тексти четвертої групи теж мають автономні блоки "чистої інструкції", де вказані послідовні кроки приготування лікарської форми та введення її до організму.

П'яту групу текстів складають фармтексти до препаратів цитостатичної дії, які є надзвичайно токсичними речовинами та потребують надзвичайної обережності. Тому зона попереджень, що займає у попередніх текстах третю позицію, у текстах п'ятої групи займає другу позицію, зразу після інтродуктивно-дескриптивної зони. Зона попереджень представлена численними деталізованими блоками (Contraindications, Precautions, Adverse reactions, Drug Abuse and Dependence, Overdosage). Ця зона є дуже детальною, одночасно і всі інші блоки мають дуже розширений характер. У четвертій, референціальній, зоні наведені посилання на наукові джерела (References), що дозволяє лікарю знайти додаткову інформацію поза межами тексту. П'ята група текстів через це представлена великими, об'ємними і деталізованими текстами у порівнянні з першими чотирма.

Проведений первинний структурний аналіз фармтекстів дозволив виявити певні структурні закономірності та зробити кроки на шляху до створення їх типології. В основі структури фармтекстів лежать інформативні зони. Всі фармтексти мають обов'язкові три зони: інтродуктивно-дискрептивну, регламентативно-директивну, зону попередження. Четверта зона є факультативною, бо може бути як самостійною, так і розчинятися в інших зонах. Кожна зона складається з декількох блоків. Характерні риси цих блоків теж є загальними для всіх досліджених фармтекстів. Відмінними характеристиками, які і дозволили поділити фармтексти на п'ять основних груп, є: характер заглибленої деталізації зон, блоків, підблоків; зміна послідовності наведення базових зон та блоків у корпусі тексту; особливості взаємодії між зонами (що спричиняє монолітність або дискретність останніх); характерні риси креолізованих текстів.

Виявлені структурні закономірності є первинними, бо знаходяться на поверхні тексту, визначаючи на початку дослідження тексту його багатопаровий характер. Це, у свою чергу, дозволяє зробити припущення про епітаксіальну структуру фармтекстів, але це становитиме предмет подальшого дослідження на з'ясування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радзневская Т.В. Текстовая коммуникация, текстообразование // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис / Отв. ред. Т.В. Бульгина. – М.: Наука, 1992. – С. 79–108.
2. Стилистика английского языка: Учебник / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
3. Хендрикс У.О. Исследования по семиолингвистике и искусству слова // Проблемы теории текста: Реферат. сб. АН СССР. – М., 1978. – С. 150–157.
4. Кубряков Е.С., Мельников Г.П. О понятии языковой системы и структуры языка // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М., 1972 – С. 8–83.
5. Реформатский А.Л. Введение в языкознание. – М.: Угпедгир., 1960. – 431 с.
6. Мельников Г.П. Внутренняя система языка // Общее языкознание / Под ред. Ю.С. Степанова. – М., 1968. – С. 36–40.
7. Мельников Г.П. Системология и языковые аспекты кибернетики / Под ред. Ю.Г. Косарева. – М.: Сов. радио, 1978. – 368 с.
8. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Под общ. ред. Б.А. Серебряникова – М., 1972. – 565 с.
9. Солнцев В.М. О понятии уровня языковой системы // Вопросы языкознания. – 1972. – № 3. – С. 3–19.
10. Солнцев В.М. Языка как системно-структурное образование. – М.: Наука, 1977. – 341 с.
11. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
12. Хабаров И.А. Философские проблемы семиотики. – М., 1978. – 159 с.
13. Шпетный К.И. Лингвистические и структурно-композиционные особенности текста короткого рассказа: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1979. – 215 с.
14. Невара Т.П. Сцепление и связность текста / На мат-ле английских народных сказок: Дис. канд. филол. наук. – Л., 1979. – 201 с.
15. Иванова Т.П. Композиционно-смысловая и синтаксическая структура краткого газетного текста: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1975. – 20 с.
16. Блиндус Е.С. Эквиваленты придаточных предложений в английской научно технической литературе // Вопросы информатики и перевода. – Новосибирск, 1969. – С. 36–49.
17. Ковальчук Т.И. Психолингвистическая и лингвистическая природатекста и особенности его восприятия. – Киев, 1979. – С. 139–157.

18. Даниелян В.М. Особенности композиции языка научно-технической статьи. – Науч.-техн. инф. – Сер. I. – 1971. – № 1. – С. 25–27.

19. Пумпянский А.Л. Информационная роль порядка слов в научно – технической литературе. – М.: Наука, 1974. – 247 с.

20. Сорокин Ю.А., Тарасова Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 180–186.

Андрій Кривий

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТЬ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Поняття "дискурс" є одним з головних понять сучасної лінгвістики. Дискурс (від французького слова *discours* – мовлення) – "зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними та іншими факторами; це – текст, взятий в понятійному аспекті; це – мовлення, що розглядається як соціальне явище, дія, як компонент, що має місце у взаємодії людей і механізмах їх свідомості. Дискурс – це мовлення, занурене в життя" [1, 136–137].

Сучасні уявлення про дискурс відображають весь хід розвитку сучасної лінгвістичної науки. У першій половині ХХ сторіччя мовознавство протягом тривалого періоду було сконцентроване над однією з двох діалектично взаємопов'язаних сторонах мови – мовній системі, але, починаючи з другої половини 60 років, центр уваги лінгвістів переноситься на іншу сторону цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність та її продукт – дискурс, формальні характеристики якого вперше отримав З. Харіс в 1952 році.

Теорія дискурсу як прагматичної форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, котрий розмежовував план розповіді (*recit*) і план дискурсу – мови, "що присвоюється мовцем". "Мовлення (*discours*) слід розуміти при цьому в найширшому сенсі, як будь-яке висловлювання, що вимагає наявності мовця та слухача, і намір першого впливати певним чином на іншого, а відтак, розмежування між історичною розповіддю (*recit*) і мовленням (*discours*) ніяким чином не співпадає з різницею між писемною та усною формами мови" [4, 276–299].

Під такими термінами, як "лінгвістика тексту" (теорія тексту), "аналіз дискурсу", а також "аналіз конверсаційний" лежить пласт досліджень в просторі мовної комунікації, на основі якої, власне, і приймаються такі визначення. Текст тут не буде тлумачитись як формальна одиниця. Оскільки на елемент розповіді не може впливати ні величина тексту, ні його складність, ні інші формальні елементи розповіді, до того ж формами переказу комунікативного тексту можуть бути як графічна, так і фонічна. Тому вірогідним буде тут приймати функціональну інтерпретацію тексту як комунікативне явище.

Предметом нашого зацікавлення є комунікативна поведінка людини, а також її відмежування в мовному, ситуативному, когнітивному планах, а також в плані культури.

У традиційній лінгвістиці тексту визначення тексту тісно пов'язується з поняттям писаного тексту, в той час, як конверсаційний аналіз із задоволенням послуговується такими термінами, як "висловлювання", "розмова", а також "дискурс". Цей стан є, зрештою, відображенням колись канонічного поділу на усну і писемну мову, в той час, коли в світлі сьгоднішніх досліджень у мовній комунікації ця розбіжність була піддана глибокій ерозії.

Аналізуючи поняття тексту з погляду польської лінгвістичної школи, М. Добжинська звертає увагу на ще один аспект вживання термінів "текст" і "розповідь". Диференціація вживання цих термінів, на її думку, можлива з внесенням опозиції і типу. У цей спосіб термін "текст" може з'явитись у той час, коли мова йде про "найбільш узагальнену абстрактну структуру мовного комунікату", розповідь, натомість, може означати "певний окреслений текст, а отже, конкретний дослівний переказ, що виконується певною особою в цьому акті комунікації і володіє усіма ознаками індивідуального вживання мовних елементів" [6, 9].

У дослідженнях польських лінгвістів на матеріалі польської мови визначення терміна "дискурс" прослідковується на функціональному рівні в доволі обмежених рамках. Це пов'язано з тим, що до уваги береться радше "усна розповідь", ніж розповідь на письмі. А оскільки це справа суттєва, то дискурс пов'язується тут з таким висновком: розповідь, що